

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI**

GLOBAL TA‘LIM VA MILLIY METODIKA TARAQQIYOTI

**mavzusidagi VIII an‘anaviy respublika ilmiy-amaliy anjumani
MATERIALLARI**

**Toshkent
2024-yil, 26-aprel**

UO‘K:378.147(575.1)

“Global ta’lim va milliy metodika taraqqiyoti” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari [Матн] / — Toshkent: “Anorbooks”, 2023. — 456 b.

Mazkur to‘plamdan tilshunos va adabiyotshunos olimlar, metodistlar, akademik litsey hamda umumta’lim maktabi o‘qituvchilari, tadqiqotchilar, magistrant, talabalarning maqola va tezislari o‘rin olgan. To‘plamda global ta’lim va milliy metodika, ona tili va o‘zbek (davlat tili) tilini o‘qitish, adabiyot fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar hamda til va adabiyot ta’limida innovatsion g‘oyalar kabi mavzular o‘z aksini topgan.

To‘plam ona tili, o‘zbek (davlat) tili va adabiyoti ta’limi, uni o‘qitish metodikasi sohasidagi mutaxassislar, tadqiqotchilar, magistrant hamda talabalar uchun mo‘ljallangan.

To‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

M.Abdullayeva, I.Ishonxonova, S.Inomjonova, F.Qulsaxatov, M.Elboyeva, M.Qosimova

Mas’ul muharrir

Pedagogika fanlari doktori, professor R.Niyozmetova

Taqrizchilar:

Pedagogika fanlari doktori, dotsent K.Mavlonova
Ped fanlari bo‘yicha falsafa doktori, (PhD) dotsent S.Kambarova

Ushbu to‘plam Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ona tili va adabiyoti ta’limi fakulteti “O‘zbek adabiyoti ta’limi” kafedrasidan “Global ta’lim va milliy metodika taraqqiyoti” mavzusida 2024-yil 26-aprelda o‘tkazilgan Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallaridan tashkil topgan.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning ilmiy saviyasiga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

UO‘K:378.147(575.1)

Metodning yuqoridagi taklif qilingan tuzilishi ekspert foydasi uchun ishonchli dalil hisoblanadi. Gumanitar va aniq fanlar tarixida metodologiyaning taraqqiyot takomilida yuqorida tavsiflangan beshta aqliy harakatlarga mansub bosqichlarni bosib o'tgan.

Chunonchi, metodologiya rivojlanishining qadimgi yunon bosqichi spontan (o'z-o'zidan) dialektikasi tomonidan berilgan dunyoni aniqlanmagan yaxlit bosh rejaning ko'rib chiqilishi bilan bog'liq. Metafizika fani xususiy yondashuv metodlarini mutlaqlashtirdi. Keyingi davrda dunyo tuzilishi elementlarini ko'rib chiqishga olib keladigan operatsiyalar va ularning o'zaro ta'siridan tashqaridagi natijalar xususida gap borgan. Zamonaviy dialektik doira hodisalarini ko'rib chiqish, ularning ishlash mexanizmini o'rganish talqin etish muhim edi. Dialektikada hodisalar yaxlit ko'rinishiga qaytdi. Uning dinamikasi hisobga olingan holda konkretlik va tafsilotlarni bilish bilan boyitildi. Metod tabiati tizimliliigi haqidagi bu umumiy mulohazalarning barchasi badiiy asarning filologik ekspertizasi kabi o'ziga xos murakkab hodisaga obyekt uchun nisbatan o'ziga xoslik kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Романов А.О. Методология анализа художественного произведения. Часть 1. 24.09.2019.
2. Сухих С.И. Историческая поэтика А.Н.Веселовского. Из лекций по истории русского литературоведения. Нижний Новгород: Издательство «КиТиздат», 2001, 120 стр.

BADIIY ASARLARNI O'RGANISHDA LATERAL METODLAR

Saodat Kambarova

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU
O'zbek adabiyoti ta'limi kafedrası dotsenti,
ped. fan. fals. dok. (PhD)

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarni nostandart fikrlashga o'rgatish, ijodiy va tanqidiy tafakkurini o'stirishda lateral metodlardan foydalanish mazmuni yoritiladi. Bunda tasodifiy ta'sir, mental buzilishlar, " mantiqiy mikrofon", asar qahramoni nomidan " xayoliy xat yozish" kabi usullardan foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Lateral metod, kreativlik, tasodifiy ta'sir, mental buzilishlar, " mantiqiy mikrofon", " xayoliy xat".

Annotation: The article highlights the content of teaching readers to think non-standard, the use of lateral techniques in the cultivation of creative and critical thinking. It talks about the use of such methods as random influence, mental disorders, "logical micraphone", "writing an imaginary letter" in the name of the hero of the work.

Keywords: Lateral method, creativity, coincidence effect, mental disorders, "logical micraphone", "imaginary letter".

Ma'lumki, badiiy asarlardagi muammoli holatlar lateral-kreativ fikrlashni rivojlantiradigan metodlardan foydalanish zaruratini yuzaga keltiradi. Adabiyotni o'quv fani va san'at turi sifatida o'qitish mazmunini takomillashtirish bo'yicha tajribalarimiz o'quvchilarning badiiy-estetik tafakkurini shakllantirishda lateral fikrlash metodlaridan foydalanish, mantiqiy fikrlash orqali tadqiqiy muammo yechimini topishga individual yondashuvga zamin yaratadi. Lateral metod qo'llanilganda muammo yechimi boshqasi bilan almashtiriladi, ijodiy fikrlash jarayonida muammo bilan aloqasi bo'lmagan so'z yoki tushunchani topish, so'zlarni taqqoslash, o'zgartirish o'quvchining ijodiy motivatsiyasini rivojlantiradi.

Lateral-kreativ metodlar o'quvchilarda shaxsiy nuqtayi nazarning o'zgarishiga, nostandart fikrlashga, yangi g'oyalarning tug'ilishiga ta'sir ko'rsatadi. Ular muammolar yechimiga muqobillarini topish, noodatiy g'oyalarni taqdim etish, bir xil fikrlash hududidan chetga chiqish, ma'lumotlarni qayta ishlashning optimal yo'llarini izlashga doir to'ldiruvchi xususiyatga egaligi bilan an'anaviy metodlardan farqlanadi. Lateral metodlarning muhim xususiyatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- 1) tanqidiy fikrlashga yo’naltiradi;
- 2) muammoni kichik birliklarga bo’lish va ularni qaytadan bir butun holga keltirishga o’rgatadi (kubik-rubiklar kabi);
- 3) diqqatni o’rganilayotgan obyektning ahamiyati pastroq jihatlariga qaratishni taqozo etadi;
- 4) yetakchi fikrlar va ustuvor qarashlar yo’nalishini aniqlashga xizmat qiladi;
- 5) analogiya, muayyan vaziyatlarni boshqasiga ko’chirishga yordamlashadi;
- 6) g’oyalar tugaganda, blokada yoxud vaziyatning oxirgi daqiqalarda qo’l keladi va h.k.

Lateral metodlardan foydalanishning o’ziga xosligi Q.T.Olimovning izlanishlarida yoshlarni bilim olishga qizqtirish [Olimov, 2013: 3–7], metodist R.Tillayeva tomonidan, asosan, ularning o’quvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishdagi o’rniga e’tibor qaratilgan [Tillayeva, 2023: 115–116]. Bizningcha, lateral fikrlashga doir bir qator metodlar muammoni yechishning oddiy yo’lini boshqasiga o’zgartirishga qaratilgani bilan ham xarakterlidir. Tasodifiy ta’sir, ijodiy pauza, mental buzilishlar kabi usullar ham g’oyalarni topish metodlari sirasiga kiradi.

Tasodifiy ta’sir usuli orqali o’quvchilarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ko’zda tutiladi. Bunda muammo bilan umuman aloqasi bo’lmagan so’z yoki tushuncha topilishi; so’zlar kombinatsiyasi (so’z-muammo o’zaro taqqoslanishi va bog’lanishi) hosil qilish zarur sanaladi.

Mental buzilishlar – mantiqsiz va o’rinsizdek tasavvur uyg’otadigan vaziyatlarning sog’lom fikrlash doirasini buzishidir. Bu esa jarayondagi o’zgarishlar, yangi g’oyalarning tug’ilishiga sabab bo’ladi. Mazkur usul o’quvchilar faoliyatiga ichki va tashqi motivatsiya beradi. Bunga misol sifatida S.Ahmadning “Ufq” trilogiyasidan olingan “Qochoq” parchasidagi ayrim lavhalarni tanlash mumkin.

Jannat xola “yagona farzandidan umid uzolmay, uning baxtini ko’rolmay armon bilan chodirda jon bergan edi.

Erta azonda Nizomjon Tog’aga xabar bergani Zirillamaga ot choptirib ketdi. Tushga qolmay Ikromjonning yor-birodarlari gruzovoyda tobut bilan yetib kelishdi. Cho’l ufqi qizarib turgan kech paytida marhumaning jasadi solingan tobutni yelkaga olishdi. Nizomjon unga o’g’il bo’lib, tobut oldiga tushdi.

Uning o’z bolasi to’qayda, qamishlar orasida marosimni kuzatib turardi. U kim vafot etganini bilmasdi. Dadasining tobut oldida bel bog’lab yig’lab ketayotganini ko’rdi-yu, ko’zlari bejo bo’lib ketdi. Axir, u kun bo’yi onasini kutayotgan edi. Unga ovqat olib kelmoqchi edi. Nima bo’ldi? Nahotki o’lgan bo’lsa? Endi uning holi nima kechadi? Endi unga kim ovqat olib keladi?” [Olim S., 2014: 84].

Asar qahramoni Tursunboyning qochoqlikda to’qayda yashagan kunlari bilan bog’liq yuqoridagi achinarli holatga oid ayrim fikrlarni o’rtaga tashlash va vaziyatni qanday o’zgartirish vazifasi orqali mental buzilishlar amalga oshiriladi. Asarning virtual ssenariysiga Vijdon obrazi kiritilib, Tursunboyga ta’sir o’tkazish epizodi kiritiladi. Buning uchun qahramonning qanday yo’l tutish zarurligi lavhalari kiritiladi: a) har qancha qiyin bo’lmasin tobutni ko’tarishga borish; b) o’z ayblariga iqror bo’lish; d) jazosini so’rash; e) pushaymonlik va boshq.

Navbatdagi jarayonda qahramonga “mantiqiy mikrofon” tutiladi. Shu asosda ma’naviyati yoki ruhiyatidagi bo’shliqlarni aniqlash, armonlarini eshitish mumkin bo’ladi. Bu oldindan rejalashtiriladi va dasturlashtiriladi. Turli ta’sirlar sababli qoqilgan, hayotlari fojiali yakun topgan qahramonlar Abdulatif (O.Yoqubov. “Ulug’bek xazinasi”), Homid (A.Qodiriy. “O’tkan kunlar”), Umar Zakunchi (O’.Hoshimov. “Ikki eshik orasi”), Hojar (N.Eshonqul. “Urush odamlari”) kabi qahramonlarga “mantiqiy mikrofon”ni tutish orqali muammoning ildizlari aniqlanishiga zamin yaratiladi. “Mantiqiy mikrofon”ni kitobxonga ham uzatish mumkin. Ushbu usul qahramonlarning ichki dunyosiga baho berishda ularning xatti-harakatalari, tabiatidagi nuqsonlarning kelib chiqishiga sabab bo’lgan omillarga munosabat bildirishga yordam beradi.

Asar qahramoni nomidan xayoliy xat yozish. Ko’p yillar davomida adabiy ta’lim amaliyotida qahramonlarga faqat bir yoqlama munosabat shakllangani sir emas. Masalaga faqat sujet chizig’ida ularning murakkab vaziyatlarga tushib qolishi, muammolarga yechim topa olmay xatoga yo’l qo’yishi, “labirint”dan chiqib keta olmasligi natijada imkonsiz qolishi, natijada fojiali yakun topgan achchiq hayoti misolida yuzaki baho berilardi. Mustaqillik adabiy ta’lim tizimida ham yangilanishlarga yo’l ochdi, sho’ro tuzumi davridagi mafkuraviy qarashlarga barham berdi. Qahramonlar obraziga hayotiylik falsafasi asosida, tirik inson nuqtayi nazaridan yondashishga alohida e’tibor berilmoqda.

Bunda murakkab vaziyatlarga tushgan adabiy qahramonlar nomidan so'zlash, ularning nomidan kitobxonlarga maktub bitish yoki asardagi qaysidir epizodni tushirib qoldirish (uni o'quvchilar o'z tasavvurlaridagi kabi qayta yaratish) mumkin bo'ladi. Shu o'rinda virtual texnologiyalar imkoniyatlari – qahramonning virtual qiyofasini yaratish orqali ularning o'ziga xos olami, aytolmagan so'zlarini ifodalashga sharoit yaratiladi. Amalda qahramonlar nomidan kuylangan qo'shiqlarning tinglovchilarga ta'siri kattaligi yaxshi ma'lum. Xususan, "O'tkan kunlar" romanidagi "Otabek qo'shig'i" yoki "Zaynab qo'shig'i" shular jumlasindandir. Qahramonlarning monologini shu yo'sinda yetkazish ta'sirchanlikka xizmat qilishi bilan ahamiytlidir.

Qahramonlarning monologini shu yo'sinda yetkazish ta'sirchanlikka xizmat qilishi bilan ahamiyotlidir. Zaynab nomidan qo'shiq:

Kulgu ketmay ko'zimdan

Yog'ar bo'ldi ko'zyoshim.

Ko'z-ko'z qilib baxtini

Yoqar bo'ldi kundoshim [Muhammad Yusuf, 2005: 187].

Xulosa qilganda, adabiyot darslarida lateral-kreativ yondashuvlarni qo'llash ta'lim subyektlari o'rtasidagi interaktiv muoqotini mustahkamlaydi, mavzuga oid axborotlarni turli ko'rinishlarda olish imkoniyatini oshiradi, eng muhimi, ta'lim orqali estetik ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Муҳаммад Юсуф. Сайланма. Шеърлар. Достонлар. Шоир ҳақида хотиралар. – Тошкент: Шарқ. 2005. – 187-б.
2. Олимов Қ.Т., Алимов А.А., Алимов А.Т. Узлуksiz таълим тизимида ёшларни билим эгаллашга қизиқтириш масалалари // Uzluksiz ta'lim. – Тошкент, 2013. – № 5. – Б. 3–7.
3. Olim S., Ahmedov S., Qo'chqorov R. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik-majmua. Ikkinchi qism. – Toshkent: G'afur Gulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014. – 84-b.
4. Tillayeva R. Yuqori sinf adabiyot darslarida o'quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish texnologiyasi. Ped. fan. fals. dok. (PhD) ... diss. – Toshkent: 2023. – 115–116-b.

TALABALARDA KREATIV TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH MASALALARI

F.Egamberdiyeva

Oriental universiteti dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi

M.Usmonboyeva

Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya: Maqolada ko'plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kreativlik va intellekt darajasi bir-biriga bog'liq ekanligi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: ijodkor shaxs, kasbiy tajriba, kasbiy yetuklik, kreativlik,

Annotation: The article states that many studies have different views on the relationship between intelligence and creativity. One group of researchers stated that there was no correlation between them, and representatives of the second group stated that the level of creativity and intelligence are related to each other.

Key words: creative personality, professional experience, professional maturity, creativity

KIRISH. Shuhrat Sirojiddinov. Global ta'limdan milliy maqsadlar sari	4
Global ta'lim va milliy metodika	
Qozoqboy Yo'ldoshev. Lirik asarlarni tahlil qilish yo'llari	5
Shohidaxon Yusupova. Matn bilan ishlashga psixolingvistik, kognitiv va funksional yondashish masalalari	7
Roza Niyozmetova. Adabiy ta'limda internet ma'lumotlaridan foydalanish	10
Valijon Qodirov. Oliy filologik ta'limda adabiyot fanlarini o'qitish borasida mulohazalar	14
Mahkamoy Tursunova. Sharqona o'qitish usullari – adabiyot mashg'ulotlarining yuksak samaradorligiga erishish vositasi sifatida	16
Klaraxon Mavlonova. Ona tili darslarida global fuqarolik ko'nikmasini shakllantirish	18
Zavqiddin Suvonov. Badiiy matnning filologik ekspertizasi metodologiyasi xususida	22
Saodat Kambarova. Badiiy asarlarni o'rganishda lateral metodlar	24
F.Egamberdiyeva, M.Usmonboyeva. Talabalarda kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish masalalari	26
Xolida Tojiyeva. Mumtoz adabiyot namunalari janr xususiyatlarini o'rganishning ahamiyati	29
Nursulu Nagmetova. O'smirlarni mustaqil hayotga tayyorlashda umumiy o'rta ta'lim maktablari va ijtimoiy institutlar hamkorligi	31
Mahfuza To'ychiyeva. Adabiy ta'limdagi ijodiy fikrlashning xalqaro ahamiyati	33
Maxsuda Sariboyeva, Mahfuza Tuychiyeva. Yoshlar ongiga ma'naviy qadriyatlarni singdirishda innovatsion va kompetensiyaviy yondashuv	37
Okila Turakulova. O'quvchilarda mutolaa madaniyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar	41
Mohigul Fozilova. Badiiy asar mazmunini o'qib idrok qilish	44
Intizor Abdirimova. Loyihalash faoliyatining tashkil etish bosqichlari	47
Xilola Suyunova, Dilorom Suyarova. Til ta'limida integratsiyaning globallashuvi	49
Xolbibibi Qurbonova. Til ta'limida “ijodiylik” masalalari	52
Barno Abdurahmonova, M. Abduqodirova. “Vatanim” she'ri matni ustida ishlash orqali o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish	53
Nurislom Xursanov. Tilni o'qitishda talabalarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammolari	57
Aysara Najimova. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilar nutqini o'stirish yo'llari	59
Rustam Yo'ldoshev. O'zbek tilida nomi noaniq, yetim qo'shimchalar o'z oilasini topsin!	61